

Talaba-Jaslardı Globallaşuv Prosesinde Mánawiy Tárbiyalawdıń Innovacion Mexanizimleri

*K. Primbetov*¹

Annotaciya: Globallashuv – bu turli mamlakatlar iqtisodi va madaniyati, ma'naviyati, odamlar o'rtasidagi ta'sir va bog'liqlikning kuchayishidir. Jahonda globallashuv jarayonining asosiy quroli sifatida esa biz internet tarmoqlari ommaviy axborot vositalarini ko'rsatishimiz mumkin. Globallashuv asrida axborotga bo'lgan talab kun sari oshib bormoqda. Har qanday demokratik jamiyatda ommaviy axborot vositalari, teleradio kanallari muhim ahamiyat kasb etadi.

Tayanch so'zlar: globallashuv, muammolar, yoshlar tarbiyasi, psixologiya.

Globallaşuv fenomeni zamanagóy dúnyada tekğana ekonomika hám menshikli sektordı, bálki siyasiy jáne social iskerlik tarawlarında da óz kórnisin kórsetpekte. Házirgi kúnde jańa mağliwmatlar turmısımızdıń ekonomikalıq hám de social transformaciya processinde zárúrli áhmiyetke iye bolib atır. Globallaşıwdıń tiykarında nağız usı mağliwmatlardı qabıllaw, ózlestiriw, hám uzatıwdan shólkemlesken. Jaslar hár qanday jámiettiń ajıralmaytuğın bólegi bolıp tabıladı hám globallaşıw dáwirinde eń dáslep onıń máseleleri birinshilerden bolib júzege shıǵadı. Insaniyattıń global máseleleri, globallaşıwdıń real processleri hám formaların anıqlawda, birinshi náwbette, jaslar parametri turadı. Áyne jaslar ekonomikalıq jáne social tárepeden azap shegedi hám waqıyalar orayına barıp qalıwları múmkin. Áwele, jaslar jańalanıp baratırǵan dúnyalıq etikani puqta iyelep, onıń tiykarında jasawdı úyreniwi kerek. Gárezsiz turmısqa kirip kiyatırǵan jaslarımız tınıshlıq mádeniyatın añlawı hám tusinip jetiwi, globalizatsiya procesine social aralıqtan qarawları zárúr bolıp tabıladı.

Ózbekistan Respublikası Prezidentiniń 2017-jıl 5-iyuldagı PF-5106 san Pármanında aytıp ótilgenindey, globallaşıw dáwirinde talim-tárbiya processı zaman talaplarına juwap beriwi odan arqada qalmawı zárúrli áhmiyetke iye. 2016-jıl 30-dekabrde Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevdıń bir grupp ilimpazlar, ilim wákilleri menen bolǵan ushırasıwında aytıp ótkenindey, «Jas awladtı intalı kadrlar etip tárbiyalawdağı birinshi basqısh mektep talimini tupten jetilistiriw, ilimiy kadrlar hám joqarı maman qánigeler tayarlaw procesiniń úzliksizligin taminlew zárúr. Bul jolda hesh nárseni ayamaymız» [1] Usı ushırasıwda Prezidentimiz ekonomikamızdıń barlıq tarawları rawajlanıwında ilim-pánniń ornı, áhmiyeti úlken ekeni, buǵan baylanıslı mámleketimiz rawajlanıwında pán hám islep shıǵarıw sherikligi búgin óte aktual ekenin bólek aytıp ótti.

Talim-tárbiyaǵa innovciyalıq jantasıw menen baylanıslı jańalıq 2017-jıl 20 - fevralda, mámleketimiz ekonomikasınıń innovciyalıq rawajlanıwında ilimiy-izertlew hám innovciyalıq iskerlikti basqarıw hám tártipke salıwdıń birden-bir sistemasın qalıplestiriw, sonıń menen birge Ózbekistan Respublikasınıñ sociallıq-ekonomikalıq rawajlandırıwında ilim-pánniń ornın asırıw maqsetinde «Pánler akademiyası iskerligi, ilimiy-izertlew jumısların shólkemlestiriw, basqarıw hám finanslıq támiynlewdi jáne de jetilistiriw ilajları tuwrısında» [2] Ózbekistan Respublikası Prezidentiniń qararında kórsetip ótilgen edi. Bul qararda ilim pániń talim hám islep shıǵarıw menen integraciyası mexanizmlerin bekkemlew hám rawajlandırıw ústin turatuğın wazıypa etip belgilep berilgen.

Jáhán kólemindegi máseleler globallaşıw processinde bir tárepleme sheshiliwi dárejesinen qashannan berli joqarılap ketti. Hesh kim, hesh bir mámleket máselelerge bir tárepleme jandasa almaydı. Zamanagóy texnologiyalar tiykarında islep atırǵan texnikalıq qurılmalar insan sanası jemisi retindeá Jer sharın, kosmostı, qorshaǵan-ortalıqtı tolıq qadaǵalaw astında uslap turıw múmkinshiliklerine jetip

¹ P.i.f.d. (PhD), Ájiniyaz atındaǵı NMPİ

atır. Ötken ásirlerde waqıya-qubılıslar otmish retinde tariyxdan orin aldı. Jańa pikir, jańa sana keleshek tárepke jańasha kòriniste ózine isenimli qádem qoymoqta. Jáhán xalıqları dúnyada tınısh -tatıw, turaqlılıq, awızbirshilik, awızbirshilik principińı tiykarında demokratiyalıq jámiyetler qurıwǵa umtiladi.

Jurtımızda baslanǵan barlıq iygilikli jumıslardan kòzlingen tiykarǵı maqset mámleketimiz potencialın asırıw, xalqımız párawanlıǵın taminlew, azat hám abat watan tiykarın bekkemlew, barkedal áwladtı er jetkeriwge qaratılǵan. Jaslarımızdıń oqıp -úyrenip, zamanagóy ilimlerdi iyelep, salamat hám manawiy jetik áwlad bolib erjetiwi jolında keń kòlemlı jumıslar ámelge asırılıp, zárúr sharayatlar jaratılıp atır. Hár jılı mámleketimiz jaslarınıń keleshek gúlleniwin oylap hám de jaslarımızdıń mútajliginen kelip shıqqan halda, zamanagóy mektepler qurılıp atır, olar eń songgi markadaǵı oqıw-laboratoriya úskenerleri menen taminlenip atır. Sonday eken, mámleketimiz perzentlerimiz perspektivası ushın turaqlı qayǵırıp atırǵan bir waqıtta «globalasıw» sıltawı astında tárbiyanı izden shıǵarıwshı, manawiyatin kemiriwshı hár qanday jat tasirlardan jaslarımızdı qorǵaw, dúnyada bolıp atırǵan informaciya qawpıne qarsı jaslarımızda salamat immunitetti qalıplestiriw, sergeklikti bir minutta bolsın qoldan bay bermew búgin suw hám hawa sıyaqlı eń zárúrli záruriyatqa aynalǵan. Kommunikativ aktivliktiń joqarı dárejese intalı jaslarda maǵliwmat hám informaciyalarǵa bolǵan mútajlikti eki márte asıradı. Olarǵa tán bunday ayırmaslıqlar unamsız aqıbetlerdi de keltirip shıǵarıwı múmkin. Sol sebepli, jaslar aldında informaciya tańlaw múmkinshiligi oǵada joqarı bolǵanlıqtan, onıń talabın qandıra almaytuǵın maǵliwmatlar bir demde qiymatin joq etiwı anıq. Sol kózqarastan qaraganda, házirgi dáwirde informaciya tutınıwı aldınǵılardan túpten pariqt etedi.

Zárúr informaciyalarǵa iye bolıw dáwir talabı. Biraq, búgingi kúnde, shaxs, social topar, millet, jámiyet hám mámlekettiń ózi haqqında informaciylardı tarqatıwı da zárúrli áhmiyetke iye boladı.

Insan ushın informaciya eń tásirshen qural bolıp tabıladı, sebebi onıń sana-sezimi bar. Logikalıq dälil, qalaberse, informaciya jetkiziwdiń eń ápiwayı usılları oǵada úlken kúshke iye bolıp, oǵan hesh kim hesh nárseni qarsı qarata almaydı. Insannıń tábiyatı sonday jaratılǵan, ol informaciyanı qabil etpesten, onı túsiniwge háreket etpesten jasalmaydı. Ásirese, intalı oqıwshılar buǵan kóbirek mútajlik sezeder. Sol kózqarastan olar maǵliwmattı kòredi, esitedi, oqıydı hám eń áhmiyetlisi, mudamı, úzliksiz túrde, kúni-túni oǵan jetip baratúǵın informaciyanıń tásirinde jasaydı. Sol sebepli informaciya járdeminde kimgedur ruwxıy tasir qılajaq bolǵanlarǵa sol adamnıń psixologiyası kòmeklesedi. Sol kózqarastan olardıń zárúrlilerin alıw, saqlap hám uzatıw sistemasın tuwrı jolǵa qoyıw kerek.

Insaniyat óz keleshegin saqlap abaylap qalıwı ushın nelerge salıstırǵanda qanday munasábette bolmawı kerek degen másele óte úlken áhmiyetli bolıp tabıladı. Álbette, globalasıw dúnyada bolıp atırǵan, artqa qaytpaytuǵın process. Basqa mámleketler qatarı biz ushın da zárúrli. Biraq ol bir jaqlama bolmawı kerek. Globalasıw milliy ózlikti joq etiw degeni emes! Dúnya keleshegi túrli xalıqlardıń ózine tán qádiryatları, mádeniyatı, manawiyatı qádiriyatları menen gozzal hám bay esaplanadı. Olardıń hár biri jasaw hám gúlleniwge haqlı. Biraq qaysı mámleket yamasa mámleketler, xalıq yamasa xalıqlar globalasıwdı óz mentalitetinen kelip shıǵıp, ózgelerge aralastırıwı insaniyat jámiyetke tuwrı kelmeytuǵın jaǵday esaplanadı. Ol jaǵdayda bul process bir tárepden payda etse, ekinshi tárepden ulken zıyan alıp keliwi, qádiriyatlarǵa zıyan jetkiziwi, xalıq óz túsinen ayrılgan «xalıq» qa, millet óz túsın joytqan «manqurt» qa aylanıp qalıwı itimaldan uzaq emes. [3] Bunday qawıpkıe jol qoymawdıń sharasınıń biri: ózgelere qádiriyatın kemsitpegen halda óz qádiriyatlarımızdı bekkem turıp qorǵawımız, kerek bolsa, pútkil jáhánge kòrsetiwimiz kerek.

Globalasıw processinde kisilik jámiyeti erisken globalasıw tariyxı, házirgi kúni, tabıs hám kemshilikleri, basıp ótken tariyxıy uzaq joldan alınǵan filosofiyalıq juwmaqlarǵa itibar qaratıladı. Usınıń menen birge erteńgi kúnimiz párawanlıǵı jolında teoriyalıq qarastardan áhmiyetli táreplerine názer salınadı «Adamlar órtke uxsaydı, degen edi oyshılardan biri, ıssıdan payda al kúydiriwinen abaylı bol».[4] Rawajlanıw miyweleri de tap sonday, odan qorqıw emes, tek tuwrı paydalana bilıw kerek. Qanday maqsette qollansańız, sol tárepke jetekleydi.

Jurtımızda baslanǵan barlıq iygilikli jumıslardan kòzlingen tiykarǵı maqset mámleketimiz potencialın asırıw, xalqımız párawanlıǵın taminlew, azat hám abat watan tiykarların bekkemlew, barkedal áwladtı

er jetkiziiwge qaratılǵan. Jaslarımızdıń oqıp -ùyrenip, zamanagóy ilimlerdi iyelep, salamat hám mánàwiy jetik áwlad bolıp er jetiwi jolında keń kòlemlı jumıslar ámelge asırılıp, zárúr sharayatlar jaratılıp atır.

Insaniyat jámiyeti búgingi kúnde global mashqala hám olardı keltirip shıǵarıwshı faktorlardı saplastırwdıń birden-bir jolı retinde mánàwiy hám aǵartıwshılıq uyǵınlıqtı muwapıqlastırıp, onıń optimal variantların demokratiyalıq principler negizinde etnopsixologik faktorlarǵa tayanǵan halda shólkemlestiriw máselesin kún rejimine alıp shıǵıp atır. Sol kózqarastan pedagog, psixolog, sotsiolog hám basqa tarawdıń wákilleri tárepinen global mashqala hám olardı keltirip shıǵarıwshı faktorlardı ùyreniw hám saplastırwdıń tiykarǵı deregi milliy hám ulıwma insaniyılıq mánàwiy qádiriyatlarǵa uyqas túrde talim hám tárbiyanı innovciyalıq talim ortalıǵın qalıplestiriwdıń konsepsual ideyalarǵa muwapıq, zamanagóy pedagogikalıq texnologiyalar tiykarında shólkemlestiriwge úlken itibar berip atır. Talim ortalıǵına innovciyalıq jantasıw hám ilimiy ádebiyatlar analizi sonı kòrsetedi, globallasıw procesiniń dáslepki dáwrinde onıń túp mánisin jaqsı oyda sawlelendire almaǵanlıq sebepli, jámiyet jasları - globallasıw abat turmıs, demokratiyalıq principler ústinligi, erkin sawda jolındaǵı tosiqlardı alıp taslaytuǵın hám barlıq milliy ekonomikanı bir jerge jıynaytuǵın unamlı hádiyse ekenligine isengen.

Biraq bul process olar aytqan sıyaqlı emes, bálki jámiettiń barlıq tarawlarına kirip barıp, onıń milliy qádiriyatları, turmıs tárizi, hám de isenim hám psixologiyasına da óz tasirini kòrsetedi. Globallasıw rawajlanǵan mámleketlerge payda keltirip, úshinshi dúnya mámleketlerine, yaǵnıy rawajlanıp atırǵan mámleketlerge, atap aytqanda, ekonomikası tómen, jáhán arenasıda básekige shıdamlılıǵı jetkilikli bolmagan mámleketlerdi krizis tárepke jòneltiriwshı mexanizmlerge iye ekenligi júzege shıǵıp atır. Globallasıw, onıń mámleket hám jámiyetler turmısında tutqan roli jóninde I.I.Belyaev -...globallasıw basqa (rawajlanıp atırǵan) mámleketler social mánàwiy turmısına unamsız tasir etiwı múmkin degen ilimiy oy-pikirlerin ilgeri súrgen.[5]

Sonıń menen birge, globallasıw aqıbetleri nátiyjesi retinde rawajlanıp atırǵan mámleketlerge miynet migratsiyası sebepli subsidiyalanǵan aymaqlarda jumıssızlıqtıń kòbeyiwı, tuwıwshılıqtıń tómenlewı, qorshaǵan -ortalıq degradatsiyası, milliy kárxanalar hám transmilliy korporatsiyalar ortasındaǵı joqarı báseki, bazarlardı monapolyasıwdıń kúsheyiwi hám de ekonomikalıq ayırmashılıqtıń asıwına alıp keledi. Globallasıw jámiyet milliy baylıǵı bolǵan dóretiwshilik apatdı tezlestiredi, adamlar hám ulıwma jámiyet turmısın jańa formalarına iykemlesiwge salıstırǵanda agressiyanı keltirip shıǵaradı hámde jámiyette bolıp atırǵan ideyallar, qádiriyatlar hám qádiriyatları shıǵarıp taslaydı. Onıń ornını mámleket hám jámiyet hám de millet hám xalqqa xızmet etpeytuǵın zamanagóy ideyalar hám qádiriyatları usınıs etedi.

Informatsion jámiettiń real waqıyalıǵı, bárhemizdi búgingi kúndegi ózgerislerge sanalı hám ratsional faktorlar kózqarasında jantasıwdı talap etken halda, milletler, xalıqlar, mámleketlikler, ulıwma insaniyattıń mánàwiy turmıs haqqındaǵı qaraslardı, konsepsiyaları, ideya hám ideologiyalar, individual jáne social pikirleri ortasındaǵı munasábetler quramalı, hátte, ayırım jaǵdaylarda, qarama-qarsılıǵında kórinetuǵın bolıp atır Jámiyetimizde bolıp atırǵan integratsion rawajlanıwdıń jaslar tárbiyasına tásirin ùyreniwde sotsiolog, psixolog, mánàwiyat, pedagog hám gumanitar tarawdıń qánigelerin oylantırıp atırǵan máselelerden biri kosmopolitizm ideyası hám ǵalabalıq mádeniyat bolıp atırǵanlıǵı hesh kimge sır emes.

Usı mashqalalardı saplastırıp júzesinen bir qatar ilimiy-teoriyalıq usınıs hám pikirler alǵa súrilip, jaslar ómiri, atap aytqanda, jámiyet turmıs - tárizine salıstırǵanda bul jat ideyalardı unamsız tásirin minimallastırıp máseleleri alǵa súrilip atır. Bul jantasıwlar negizinde islep shıǵılǵan jáne social-mánàwiy áhmiyetke iye bolǵan aldaǵı konsepsual mexanizmlerdi jámiyet ómiriniń barlıq búwınlarına tolıq realizatsiya etiw dáwir talabı bolıp atır.

XX ásirniń 90-jıllarda payda bolǵan kòp qàwipli hám ideologiyalıq plyuralizm, global sawda tarmaqlar, sivilizatsion integraciyalasıw ǵalabalıq mádeniyat dúnyanıń ózara dialektik baylanıs hám qarama-qarsılıqlar birliǵi tiykarında háreket etetuǵın úlken, ózara bir-birine tasir etiw kúshine iye bolǵan sistema retinde iskerlik kòrsetiwdi talap etedi.

Bul processtñ rawajlanıw nizamlıq hám principi, aym qanıgeler kózqarasında, pútkil dúnyada ekonomikalıq hám mádeniy mákannıń payda bolıwı, hám de birden-bir insaniy ortaqlıqtıń payda bolıwı, informaciya almasıw processinde birden-bir mákanınıń júzege keliwi insaniyat civilizatsiyasınıń jańa forması júzege keliwine sebep boladı degen shamalar bar. Kosmopolitik ideya jáne onıń bar ekenligi, tariyxıy ótmishi uzaq, milliy qádiriyatları bay hám keleshegi ullı bolğan gárezsiz mámleketlerdiń erteńgi kúni hám jasları perspektivasına qawıp salıp qoyıwı múmkinligin itbardan shette qaldırmagan halda, turaqlı qıraǵılıqtı umıtpaw gerek.

Búgingi kúnde jámiyetimiz jasları mánàwiyy hám madaniy bilimligi, sana-sezimine jáne oylawı menen baylanıslı bolğan máselelerdi ilimiy kózqarastan hár tárepleme tereń úyreniw, sırtqı tásirlerden qorǵay alatuǵın social -psixologiyalıq mobil izalyatsion mexanizmdi jaratıw dáwir talabı bolıp atır.

Biz tárepimizden ilgeri sùrilip atırğan mobil social –psixologiyalıq izalyatsion mexanizm ideyası mámleket hám jámiyet mánàwiyy turmısı, onıń rawajlanıw, hám de jaslar perspektivasın taminlegen halda ata-babalarına múnásip áwlad bolib qalıwına xızmet etken halda, millet retinde mın jıllar dawamında onıń bar ekenligin taminlep beredi.

Juwmaq etip aytqanda, globalıw dárejesi sol social qurılma ishinde arnawlı bir shaxs, insannıń jetilisiwi ushın qanday múmkinshiliklerge iye ekenligi menen belgilense, maqsetke muwapıq boladı.

PAYDALANĜAN ÁDEBIYATLAR

1. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. – Тошкент: Ўзбекистон НМИУ, 2016. –56 б.
2. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажегимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга кураамиз. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – 488 б.
3. Умаров Б. Глобаллашув зиддиятлари. – Тошкент: Маънавият, 2006.
4. Юсуф Хос Хожиб. Кутатғу билиг. Саодатга йўлловчи билимлар. – Тошкент: Фан, 1991
5. Quronov M. Milliy tarbiya. – Toshkent: Ma'naviyat, 2007. – 240 b.

